

BALKAN TÜRKLÜĞÜ AÇISINDAN HACI BEKTAŞ VELİ ÖĞRETİSİNİN ÖNEMİ**Yaşar KAYA*****Bülent KARA******Özet**

Anadolu ve Balkanlar, belli bir coğrafya ve kültürle özdeşleşmiş insanların çeşitli sebeplerle yeni yer arayış süreçlerinde birçok insan topluluğuna ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla bu süreçte dini, kültürel ve sosyal yönlerden zenginlikler göz ardı edilemeyecek şekilde tezahür etmektedir. 13. ve 14. Yüzyıllar Türk-İslam coğrafyasında çok çalkantılı ve sancılı bir süreç vuku bulmaktadır. Bu dönemde Moğol faktörü etkin bir rol oynarken, bunun yanında Selçuklu Devletinin yıkılışı, Anadolu’da beyliklerin ortaya çıkışı ve son olarak da Osmanlı Devleti’nin kurulması ile birlikte Türk tarihini ciddi derecede etkileyen olaylar meydana gelmiştir. Horasan’dan Anadolu’ya gelen Hacı Bektaş Veli, kargaşa, düzensizlik vb. durumların etkisi altında kalan bu coğrafyada düşünsel bir birliğin varlığına olan inancı hem Anadolu hem de Balkanlara ilham etmiştir.

Bu coğrafyada yaşayan insanlar, geleceğe dair kaygıları ve yaşanan olaylarla ilintili bin bir türlü çıkmaz içinde çaresizce bir çırpınış içindedir. Tam da bu hususta Hacı Bektaş Veli’nin öğretilerindeki ‘sevgi ve birlik’ ögesi, “Bektaşilik” unsurlarını anlama ile birlikte yaşama düşüncesine yönelişi besleyen faktör olmuştur. Bu düşünce ile Anadolu’nun hoşgörü ikliminin Balkanlara uzanması Bektaşilik üzerinden kendini var etmiştir. Bu süreç Türklüğün Balkanlarda kabulünü artırmış ve yerleşik hale gelmesini sağlamıştır.

Bu çalışmada Hacı Bektaş Veli’nin öğretisi ve bu öğretinin önemi incelenmektedir. Hacı Bektaş Veli’nin hayatı, ilkeleri ve düşünsel sisteminin aktarımı birincil ve ikincil kaynaklar üzerinden yapılmaktadır. Birincil ve ikincil kaynaklar üzerinden aktarım, sınırlılıkların yanında veri farklılıkları hatta kendi içinde zıtlıklar meydana getirebilmektedir. Ancak tüm bu görüş farklılıklarına rağmen, Hacı Bektaş Veli’nin 13. yüzyılda temellendirmiş olduğu düşünsel yaklaşım günümüzde de kendine alan bulabilmektedir. Buradan da anlaşılabileceği üzere Hacı Bektaş Veli öğretileri ‘insan’ temelli yaklaşımından ötürü evrensel bir nitelik taşımaktadır.

Anahtar Kavramlar: Hacı Bektaş Veli, Bektaşilik, Balkanlar

*Doç. Dr. İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. yasar.kaya@inonu.edu.tr

**Prof. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. bkara@ohu.edu.tr

THE IMPORTANCE OF HACI BEKTAŞ VELİ TEACHINGS IN TERMS OF BALKAN TURKISHNESS

Abstract

Anatolia and the Balkans hosted many human communities in the search for new places for various reasons, people identified with a certain geography and culture. Therefore, in this process, richness in religious, cultural and social aspects is manifested in a way that cannot be ignored. A very turbulent and painful process took place in the 13th and 14th centuries Turkish-Islamic geography. During this period, the Mongolian factor played an active role, besides, the collapse of the Seljuk State, the emergence of the principalities in Anatolia and finally the establishment of the Ottoman Empire, events that seriously affected Turkish history occurred. Hacı Bektaş Veli, who came to Anatolia from Khorasan, said chaos, disorder etc. The belief in the existence of an intellectual unity in this geography, which is under the influence of circumstances, has inspired both Anatolia and the Balkans. People living in this geography are in a desperate struggle in a thousand kinds of stalemates related to their concerns about the future and the events experienced. In this regard, the element of "love and unity" in Hacı Bektaş Veli's teachings has been the factor that feeds the orientation towards the idea of living together with understanding the elements of "Bektashism". With this thought, the extension of the tolerance climate of Anatolia to the Balkans has created itself through Bektashism. This process increased the acceptance of Turkishness in the Balkans and enabled it to become established. In this study, the teachings of Hacı Bektaş Veli and the importance of this teaching are examined. The life of Hacı Bektaş Veli, his principles and his intellectual system are conveyed through primary and secondary sources. Transfer through primary and secondary sources can create data differences and even contradictions in itself, as well as limitations. However, despite all these differences of opinion, the intellectual approach that Hacı Bektaş Veli based on in the 13th century can find space for itself today. As it can be understood from here, Hacı Bektaş Veli teachings have a universal quality due to their "human" based approach.

Key words: Hacı Bektas Veli, Bektashism, Balkans

Giriş

Avrupa'nın güneydoğusunda Eski Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ile Türkiye'nin bir bölümünü içine alan bir yarımada olan Balkanlar; dağlık oluşu nedeniyle kültür, dil ve geleneklerin çok farklı bir biçimde gelişmesi imkân veren bir coğrafyadır. Balkanlar kendine özgü özellikler gösterir. Coğrafya toplumlar arası iletişimi güçleştirdiği için her bölge kendine özgü kültür, dil ve din gruplarının gelişmesine sahne olmuştur. Bu karmaşık yapı içinde halk, kültür, dil, din mozağinde Osmanlı Türk kültürü birleştirici bir unsurdur. Balkanlar dini, kültürel karşıtlıklar yeridir. Balkanlara yerleşerek kök salan Türkler geleneklerini, göreneklerini ve dinlerini koruyarak yaşamışlardır (Artun, 2013:1-2).

Hacı Bektaş Veli, Nişabur'dan Anadolu'ya gelmiş Horasan erenlerindendir. Hacı Bektaş Veli'nin yaşadığı dönemdeki şartlar göz önünde bulundurulduğunda hayatı ile ilgili bilgilerin şaibeli olduğu fikrine varılabilmektedir. Moğol tehlikesi ile karşı karşıya kalan dervişler Anadolu ve Balkanlara göç etmişlerdir. Yaygın kanaat Hacı Bektaş Veli'nin, Hoca Ahmet Yesevi'nin müridi olduğu yönündedir. Hoca Ahmet Yesevi, Türk kültürünün gidişatında önemli izler bırakmış isimlerin başında yer alır. Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelişinin Hoca Ahmet Yesevi'nin görevlendirmesi ile gerçekleştiği kabul edilir.

Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli buradaki karışıklığı, düzensizliği birlik ve beraberlikten yoksunluğu dikkate alarak öğretisini, şiddetle ihtiyaç duyulan öğelere dayandırmak suretiyle oluşturmuştur. Hacı Bektaş Veli'nin yaşadığı dönemde katı kuralların, bağnaz düşüncelerin etkisi ile insanların yargılandıkları görülürken; insanları kısıtlayan, korkutan olguların varlığından bahsedilebilmektedir. Dönemin analizinden hareketle, kısaca değinilecek olursa, baskı ve korku ile sindirilmiş insanların; eşitlikçi ve hoşgörülü yaklaşımın Hacı Bektaş Veli'nin ışığında oluşturulan Bektaşilik'in yayılmasında etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bektaşilik, diğer dini ve düşünsel öğretilerin aksine insanlara 'insan' olarak bakabilmiştir. Bu öğreti insana kılık kıyafetin güzelliği ile değil, Tanrı tarafından 'iyi-güzel insan'ın yaratıldığından hareketle, kusurların/eksiklerin görmezden gelinmesi gerektiği düşüncesinden hareket etmektedir. Tüm bu olgular ele alındığında yeni fethedilen yerlerde kalıcılığı, barış ve huzur ortamını sağlamak için bu öğretinin varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Nihayetinde Türkler, Balkanlar'da yerleşebilmeyi, savaşarak kalıcılığın sağlanamayacağından hareketle bunu birlik ve beraberliği ateşleyecek bir öğreti ile harmanlayarak gerçekleştirmiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere kılık kıyafetin, giyimin farklılıklarına aldırış etmeden, diğer dini öğretilerde olduğu gibi kadın-erkek eşitsizliği üzerinden kendini var etmeyen bir öğreti olarak Bektaşilik Balkanlarda oldukça fazla nüfuz etmiştir. Bu unsurlar sayesinde Balkanlar'da yaşayan Hristiyanlar ve oraya İslam'ı yayma düşüncesi ile giden insanların, aralarında ayrım gözetmeksizin hayatlarını sürdürülebilir kıldıkları söylenebilir.

Anadolu'dan Balkanlar'a geçen Hacı Bektaş Veli, dini öğretilerini yaymak için eğitim çalışmalarını sürdürür. Bu hususta ele alınacak temel nokta, tüm bunlar yapılırken 'Türk Kültürü'nün göz ardı edilmeden ilerleme sağlanmış olmasıdır. Bektaşilik öğretisi, Türkçe ve Türk kültürü ile sentezlenerek oluşturulduğundan etkinliği artırılmıştır. Dolayısıyla dönemin en büyük yıkımlarından sayılabilecek olan yöneticilerin Arapça ve Farsça'ya yönelimlerinin etkisi kırılabilmiştir denilebilir. Türkçe'yi kullanan Hacı Bektaş Veli'nin halkla daha kolay iletişim kurabilmesi mümkün olmuştur. "Bektaşilik, Türk halkına kendi sade ve güzel Türkçesiyle hitap ihtiyacını duymuş ve nefes denilen Türkçe ilahilerinde tasavvufun çok sayıdaki Farsça terimlerinden birçoğunun Türkçelerini bulup kullanmayı başarmıştır. Bu hareket birçok Türkçe kelimelerin yeni anlamlar, yeni mecazlarla ve yeni seslerle güzelleşip zenginleşmesini sağlamıştır" (Korkmaz, 2001:337). Dolayısıyla, Balkanlar'da İslamlaştırma çalışmalarının yanında Türkleşme eğilimi de kuvvet kazanmıştır. Ancak Hacı Bektaş Veli'nin bunları gerçekleştirirken din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin tüm insanlığı kapsayıcı bir yaklaşımı benimsediği unutulmamalıdır.

1. Hacı Bektaş Veli'nin Hayatı ve Düşünce Sistemi

Hacı Bektaş Veli'nin hayatı, öğretileri yaşadığı döneme ait yazılı eserler bulunamadığı için ilk kaynaktan öğrenmek oldukça güçtür. Aktarımlar genellikle sözlü anlatımlarla devam ederken, daha sonraki dönemde hakkında ortaya çıkan ikincil kaynaklar ışığında öğrenmek mümkün olmuştur. Bu durumda veriler aktarımlarda çeşitlilik gösterebilirken aynı zamanda aynı konuların farklı kaynaklarda tamamen zıt bir şekilde işlendiğine rastlamak da mümkündür.

“Hacı Bektaş Veli M. 1209 yılında Nişabur’da dünyaya geldi. Babası Hz. Ali soyundan yedinci İmam Musa Kazım torunlarından Sultan Şeyh Seyyid İbrahim, annesi ise Şeyh Ahmed’in kızı Hatem veya Hatme hatundur” (Altınok, 1998:148). “Doğum ve ölüm tarihleri ihtilaflıdır. Bazı kaynaklar doğum ve ölüm tarihi olarak 1248-1337’yi gösterirken, bazıları da 1209-1271 tarihlerini kaydetmektedirler. Bunlardan birinciler Veli’nin Anadolu’ya geliş yılı olarak 1270/1280 yıllarını kaydetmektedirler...” (Sezgin, 1996:46). “Vilayetname’deki Hacı Bektaş Veli’nin en belirgin niteliği, Oniki İmam soyuna nispet edilmesi, yani Peygamber sülalesine mensup bir seyyid olmasıdır. Babası İbrahim-i Sani İmam Musa Kazım neslindendir ve Horasan hükümdarıdır. Yani Hacı Bektaş Veli bir şehzadedir” (Ocak, 1996:165).

Gerek Bektaşilik gerekse Hacı Bektaş Veli’nin hayatı hakkında bilgi edinmek için temel kaynak olarak Velayetname’den yararlanılmaktadır. “Alevi-Bektaşî kültürünün en önemli eserlerinin başında gelen Velayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli, kaleme alındığı dönem de dahil olmak üzere, esas olarak muhtevasını şekillendiren olayların cereyan ettiği 13. Yüzyıl ve daha öncesine dair teferruatlı bilgiler sunmasından ötürü birinci derece klasik kaynaktır... Velayetname, bugün Anadolu ve Balkanlar’ın muhtelif bölgelerinde varlık gösteren Alevi-Bektaşî inancının ritüel ve doktrin yapısına dair temel kaynak niteliği bakımından da önemli bir yapıttır” (Çakmak, 2015:126-127).

Hacı Bektaş Velinin hayatı hakkında “Bektaş Veli Velayetnameleri’nde bulunan bir menkabeye göre, Bektaş Veli’yi daha çocukken ta’lim için Şeyh Lokman-ı Perende’ye teslim ettiler. Lokman-ı Perende, Hoca AhmedYesevi halifelerinden, zahir ve batın ilmi’nde çok derinleşmiş bir adamdı. Perendelik nasibini AhmedYesevi’den bir rivayete göre Muhammed Hanefi’den almıştı. Bektaş Veli daha çocukken birçok kerametler gösterdi: ... Lokman, hacc’a gitti. Arafat’a çıkıp kibleye doğru döndükleri esnada Lokman, müridlerine dedi ki: “Yaranlar! Bu gün arefe günüdür. Şimdi bizim ilerde yemekler pişirilir!”. Bu söz, Allah’ın kudretiyle, Bektaş’a malum oldu. Tam bu sırada Şeyh’in evinde de yemekler pişiriliyordu. Bektaş, hemen bir tepsi yemeği aldığı gibi o anda Lokman’a sunuverdi. O da, Nişabur’a döndükleri zaman çocuğun bu kerametini herkese söyledi ve Hacı lakabını verdi”(Köprülü, 1993:50).Fuat Köprülü’nün yazdığı ‘Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar’ isimli eseri, Hacı Bektaş Veli’nin düşünsel öğretisinin sosyolojik analizini yapmaya elverişli temel referans noktalarından birisi olarak halen önemini korumaktadır.

“...Aradan yıllar geçip Anadolu Moğollar’ın hakimiyeti altında yaşamaya başlayınca, yani yaklaşık 1250’lerden sonra, Hacı Bektaş-ı Veli’yi bugün dergahının bulunduğu Hacıbektaş

kasabasının yerindeki, o zamanlar, yarı göçebe Çepni oymağından bir kolun –muhtemelen kendine bağlı Bektaşlı kolunun- yaşadığı Sulucakaraöyük diye anılan küçük bir köyde görüyoruz” (Ocak, 1996:159). Burada Kadıncık Ana’nın evinde kaldığı ve geçimini sağlamak için de çobanlık yaptığı söylenmektedir. Ayrıca Kadıncık Ana ve eşi İdris, Hacı Bektaş Veli’nin ilk müritleridir. Bunun yanı sıra Hacı Bektaş Veli’nin Anadolu’ya gelişini ilk müjdeleyen kişi de yine Kadıncık Ana olmuştur. Hacı Bektaş Veli Anadolu ve Balkanlar’a gelene kadar ki geçen süre içerisinde kendisini adeta ibadetlere adanmıştır. Hacı Bektaş Veli hakkında elde edilen bilgilerin muğlaklığı çocuklarının olup olmadığı yönünde de söz konusudur. Hacı Bektaş Veli’nin düşünsel öğretilerini yayması, kendisini kısa sürede çevresine kabul ettirebilmesi ile doğrudan ilintilendirilmektedir. Hacı Bektaş Veli’nin ibadet yapmak için meşgul olduğu dergâhta bugün mezarının olduğu bilinmektedir. “Hacı Bektaş Veli Hazretleri’nin mezarı Nevşehir ilimizin Hacıbektaş ilçesinde, kendi adıyla anılan ve hayatta iken ev ve tekke olarak kullanılan dergâhta bulunmaktadır. Bu dergâhta ayrıca, “Çelebi” olarak ifade edilen, O’nun soyundan gelen tarikat liderlerinin mezarları da vardır” (Sezgin, 1996:53).

Hacı Bektaş Veli’nin öğretisinin oluşmasında yetiştiği çevrenin etkisi oldukça önemlidir. Etkilendiği kişilerin başında Lokman-ı Perende ve Hoca Ahmet Yesevi’nin etkileri göz ardı edilmemelidir. Küçük yaşta Lokman-ı Perende’nin yanında yetiştirilmek üzere yönlendirilen Hacı Bektaş Veli’nin etkilenmesi kaçınılmaz olarak görülmelidir. Yine, Hoca Ahmet Yesevi’nin Orta Asya’da İslam’ı yaymak için verdiği uğraş ve Hacı Bektaş Veli’nin Anadolu’da etkileşimi de dikkate alınmalıdır. Hacı Bektaş Veli için önemli olan temel noktanın ‘insan’ olduğuna karşımıza çıkan her türlü kaynaktan rastlamak mümkündür. “Hacı Bektaş Velî, düşüncesinin özüne insanı koymuştur. Ona göre, yaratılmışların tümü güzeldir. Çünkü yaratıcı, yaratış gücünü elinde tutan Tanrı kötü şey yaratmaz. Öyleyse bütün yaratılmışlar yaratandan ötürü sevilmelidir. Hacı Bektaş Veli’ye göre insanlar arasında eşitliğin yanında bir de farklılık vardır. Bu farklılıkların başında insanların dış dünyalarından çok iç dünyaları gelmektedir. Her insanda iyilik ve kötülük, güzellik ve çirkinlik, yalancılık ve dürüstlük, cömertlik ve cimrilik, hoşgörü ve bağnazlık gibi birbirine zıt birçok davranış bulunmaktadır. Bu davranışlardan olumluyu benimseyen insanlar aynı zamanda Tanrı dostudurlar. Her insan bu yolda çaba gösterip eğitim yaptığı zaman kısa veya uzun bir zaman dilimi içinde olgun insan olabilir” (Aytaş, 2010:144). Avşar (2017:27)’ın da ifade ettiği gibi Hacı Bektaş-ı Veli,” Yesevilik’de olduğu gibi düşüncelerini, ‘dört kapı ve kırk makam’ esasına göre işlemiştir. O, fikirlerini işlerken amaçladığı ideal kişiye bazı vasıflar tayin eder. Bunlar; kişinin ilim sahibi olması, kendini ve haddini bilmesi, hoşgörülü olması, tevazudan ayrılmaması, her millete aynı gözle bakıp kimseyi incitmemesi, edep ve hayadan ayrılmaması gibi temel vasıf ve fikirlerdir. Hacı Bektaş-ı Veli, dört kapıyı; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olarak tanımlayıp her kapıyı on makam ile açıklamıştır. Bu kapı ve makamlardan geçen derviş, sonunda hakikate ulaşarak yetkin insan/ insan-ı kâmil olur.”

1.1.Bektaşilik

Bektaşilik Hacı Bektaş Veli öğretisine dayanan bir tarikattır. Bektaşiliğin merkezi Sulucahöyük (Hacıbektaş) olup oradan Anadolu'nun birçok yerine yayıldıktan sonra, Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada taraftar bulabilmiştir. (Türkan, 2013:150-151). Bektaşilik öğretisinin kısa zamanda geniş bir coğrafyada etkili olabilmesi, Hacı Bektaş Veli'nin öğretisinin insanlar tarafından kolay kabul edilebilir olması ile izah edilebilir. Bektaşilikte yer verilen eşitlik, hoşgörü, herkesi olduğu gibi kabul etme, kılık kıyafete/dış görünüşe göre ötekileştirmeye yer vermeme vb. birçok unsurun insanları cezbederek içsel bir yakınlık kurmayı başarabilmesinin bu yayılmada önemi büyüktür. "Bektaşilik; İnançta/ İtikatta Matuduridi'nin, Uygulamada/ Amelde İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin yolunda yürüyen, akıl ve bilim ile Türk Kültürünü, gelenek ve göreneklerini İslami anlayışında birleştiren / bütünleştiren Ahmet Yesevi'nin halifelerinden Hacı Bektaş Veli'nin yolunu benimseyen tarikat mensuplarına verilen addır. Alevilik ile Bektaşilik arasında ortak noktalar vardır. Alevilik, umum/ genellik; Bektaşilik husus/ özellik ifade etmektedir. Her iki dini hareketin ortak noktası, Türk Milletine/ Türk Kültürüne özgü olmasıdır. Her Bektaşî, Alevidir fakat her Alevî, Bektaşî olmamaktadır" (Küçük, 2009:122). "Hacı Bektaş Veli'den feyz alan ve onun anlayışını benimseyen, Türk Kültürü ile İslami değerleri harmanlayarak kabul eden "İslami Anlayış" da "Bektaşilik" olarak adlandırılmıştır. Bektaşilik Anlayışını yaşayıp yaşatanlar da "Bektaşî" adıyla anılmıştır. Bektaşilik; Anadolu'da Yesevilik yanında, Ahmet Yesevi Ocağından ve yolundan Horasan erenlerinden Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerini temel alan bir tarikattır/ tasavvufî harekettir" (Küçük, 2009:128).

Balım Sultan, Hacı Bektaş Veli'den sonra Bektaşilik ile anılan önemli bir isim olmuştur. Balım Sultan hakkında çok fazla bilgi olmamakla birlikte elde edilen bilgiler de ihtilaflıdır. Balım Sultan, Bektaşiliğin ikinci kurucusu olarak nitelendirilmektedir ve Bektaşiliğin bir tarikat niteliği kazanması onun sayesinde olmuştur. Hacı Bektâş Veli'den sonra Anadolu'da Bektâşî geleneğinin yazılı bir temele oturtulması, kurallaştırılması ve bir tarikat niteliği kazanması Balım Sultan sayesinde olmuştur. "Bektaşilik, Balım Sultan'dan sonra büyük itibar kazanmış, Anadolu'da ve bilhassa Rumeli'de yayılmıştır. Devlet nezdinde himaye ve ilgi görmüştür. Yeniçeri Ocağı da, manen Bektaşiliğe bağlanmıştır. Bunun ne zaman meydana geldiği ihtilaflıdır..." (Eröz, 1977:75).

"Bektaşiliğin tarihçesinin 13. yüzyıldan başladığı kabul edilmektedir. Gelişimi ise iki evreden oluşmuştur. Birinci devre 13. yüzyılda başlayıp 15. yüzyılın sonlarına kadar süren oluşum devresidir. İkinci devre 16. yüzyılda Balım Sultan ile başlayan resmen kuruluş ve kurumlaşma dönemidir. Bektaşilik bugün anladığımız anlamdaki formuna bu dönemde yaklaşmış, kurumsal yapılanmaya girmiştir. Bu ikinci evrede ise 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması esnasında büyük darbe yiyen ve hatta kapatılan Bektaşî tekkelerinin 1925'te Türkiye Cumhuriyeti'nin tekke ve zaviyeleri topyekûn yasaklayan kanununa kadar ki süreci tekrar canlanma dönemi olarak ayrı bir değerlendirmeye tabii tutmak gerekir" (Yılmaz, 2015:98-99).

1.2.Balkanlarda Bektaşiliğin Önemi

“Anadolu’nun Türkiye durumuna gelmesi Türkmenler sayesinde olmuştur. Toprağa bağlanan Türkmenler, devletin tımarlı gücünü oluşturdıkları gibi göçebe yaşamını sürdürenler de sınırları koruyorlardı. Bunlar, olanak buldukça yeni yerler de alıyorlardı. Alınan yerlere ise kimi Türkmenler yerleşiyorlardı” (Birdoğan, 1992:27). Balkanlarda yeni fethedilen yerleri, sınırları genişletmek oldukça önemlidir. Ancak burada önem arz eden tek nokta sadece fiziki olarak bir büyüme değildir. Kılıçla, savaşla kazanılan yeni fetih yerlerini karşı bir hamle ile karşılaşıldığında aynı şekilde kaybedebilmek mümkündür. Asıl fetih, orada yaşayan insanların zorlayıcı unsurlar doğrultusunda orada yaşamaya mecbur kılınmış olarak değil de kendilerini bir vatandaş olarak görmesi amaçlanarak, insanlar üzerinde gerçekleşmesi ile sağlanmaktadır. Balkanlarda en fazla önem arz eden tarikatlar: Bektaşilik, Halvetilik ve Mevlevilik. “Balkan topraklarında tasavvuf ekolleri Osmanlı fetihlerinden önce görülmeye başlanmıştır. Balkan coğrafyasının çeşitli bölgelerine yayılan gönüllü Türk dervişleri birçok bölgede tekke, zaviye ve hangâh açmışlardır. İrmak ve su kaynakları kenarında açılan tekkelerin yanına değirmenler açılarak bölgenin yerli kitlelerine ulaşma ve iletişime geçme amacı güdülmüştür. Yerleşimin olmadığı bölgelerde açılan tekkeler ise farklı bölgelerden gelen Müslüman muhacirlere iskân yeri işlevi görmüştür” (Barkan’dan Akt; Türkan, 2013:150). Bektaşî dergâhları, yeni yerleşim alanları kurarak topraklar üzerinde bir hareketlilik sağlamış ve yaşamaya elverişli alanlar ile insanları kendine çekmiştir.

Hacı Bektaş Veli’nin hayatına dair menkıbeler onun olağanüstü hüner/kerametlerine işaret eder.” Hoca Ahmet Yesevî’ye bağlanır. Daha sonra ondan görev ve izin alarak Rum ülkesine gelir. Bilinen namını buralarda sürdürür. Halifeleri kanalı ile Anadolu’nun ve Balkanların Türk ve İslam olmalarını sağlar” (Birdoğan, 1992:72). Hacı Bektaş Veli’nin sergilemiş olduğu hünerler Hz. Ali soyundan gelmesine bağlanmaktadır. Balkanlarda Hristiyan – Müslüman geriliminin bulunmamasının en büyük faktörü din ayrımı gözetmeksizin insanları birbirine bağlayan birliktelik olgusunun hoşgörü, sevgi, birliktelik çerçevesinde gerçekleşmesinin etkisinden bahsetmek mümkündür. Hristiyan – Müslüman bireylerin tümü birbirine olumsuz müdahalelerde bulunmadan tek bir çatı altında toplanma düşüncesinde olabilmışlerdir. “O (Hacı Bektaş Veli), tıpkı Ahmet Yesevî gibi, Mevlana gibi, Yunus gibi, Müslümanlığı bir sünger hassasiyetiyle emip bünyesinde erittikten sonra onu tasavvuf kalıbı içinde tekrar İslam alemine sunmuş olan ulu mutasavvıflar kfilesinin bir halkası olarak iktisadi krizler, siyasi, askeri, ictimai buhranlarla temelleri sallanan cemiyeti ele almış, ondan taze, sağlam ve yepyeni bir terkip meydana getirmiş; ümidi ve dayanağı kaybolmuş Türkmenleri bir cihad ruhu ile yeniden ayağa kaldırmıştır” (Fırlalı, 1994:134).

Tıpkı Anadolu gibi Balkanlar’ın da Türk vatani hâline gelmesinde Türkistan’dan gelen Ahmet Yesevî dervişlerinin önemli bir payı vardır. Anadolu’ya gelen Ahmet Yesevî dervişleri “kimseye el açmayan, elinin emeği ile geçinen, toprağa, vatana, devlete ve dine bağlı, prensipli, disiplinli ve örnek insanlardı. Bunlar, iskân amacıyla gittiği yerlerdeki insanlara yaşama ümidi ve mücadele gücü verdiler. Halkın yıkılan maneviyatını yükselttiler. Birlik ve beraberliğin

sağlanmasında, dayanışma ve direnme gücünün artmasında müspet rol oynadılar. Öte yandan diğer dinlerin mensuplarına karşı da son derece müsamahalı davrandılar. Horasan'dan gelen dervişlere de Horasan erenleri deniliyordu. Hatta Hacı Bektaş da, Baba İlyas gibi Horasanî olarak anılıyordu" (Türkan, 2013:3).

Tarih boyunca Balkanlarda çok çeşitli etnik köken ve kültürlere sahip topluluklar Roma, Frank, Macar ve Sırp'ların zorba ve zalim idareleri karşısında, boş ve تنها (Barkan'dan Akt;Ural, 2013:8-9) yerlere yerleşmek durumunda kalmıştır. Nihayetinde içine düştükleri bu durum, bölgeye göç edip yerleşme gösteren gezginci Türk dervişlerinin ortaya koydukları sistemi büyük ölçüde tercih etmelerine sebep olmuştur (İzeti'den Akt; Ural, 2013:8-9). Balkanları fetheden Osmanlılar, sufilerin bu gönüllü faaliyetlerinden azami ölçüde istifade etmişlerdir (Öngören'den Akt; Ural,2013:8-9). Osmanlıların Balkanlara gelmesinden çok daha önceleri, tamamen dini duygularla seyahat ederek İslam'ı yaymak amacı taşıyan seyyah dervişler bu bölgelere gelmişler ve bir taraftan İslam'ı anlatmış diğer taraftan da adaletsizlik pençesi altında yaşayan topluluklara alışkın olmadıkları alternatif bir hoşgörü anlayışı sunmuşlardır" (İzeti'den Akt;Ural, 2013:8-9).

"Hacı Bektaş Anadolu'nun ve Balkanlar'ın çeşitli yörelerine halifelerini gönderir. Eğitim çalışmalarını sürdürür. O günün özellikle Türk- Türkmeni'nin olduğu yörelere ulaşmaya çalışır. Bu amaçla Sarı Saltık 1263'lerde Balkanlar'a gönderilir. İnsanı ve insan sevgisini felsefesine temel alan, bütün dünya insanlığını bu mantıkla kucaklayan, insana yaklaşımda hoşgörünün yolunu açan, sıcak bir insancılığı toplumlara mal etmeye çalışan Hacı Bektaş, Anadolu'nun bağrında bu etkenlerle yoğrulmuş bir inanç-düşünce çığırını açar. Benliğe, bencilliğe karşı amansız savaşa girer. Bireyleri eğiterek, eğitilmiş, yetkin/olgun insanlardan hareketle ona göre ideal toplum düzeni olan, 'kâmil toplum'u yaratmaya çalışır" (Öz, 1997:21).

Düzenin ve istikrarın sağlanamadığı kaotik bir ortamda "Anadolu'da ve Balkanlar'da Türk insanı Aleviliğe ve Bektaşiliğe ilgi duymakta ve buralara ayırım gözetmeden gitmekte/bağlanmakta bir sakınca görmemiştir. Bu durumun oluşmasında, gelişmesinde ve taraftar bulmasında; o günün eğitim-öğretim kurumlarının azlığı, bilim insanının eksikliği, bilgi ve kültür düzeyinin düşüklüğü, okur- yazar olanların oranının genel nüfusa göre çok az olması, haberleşme ve iletişim eksikliği, siyasi olaylara makul çözüm üretilmemesi; yönetimde bulunan insanların "devşirme- dönme" ağırlıklı olması ve zulmetmesi, baskı uygulaması, aşağılanması ve yönetime yaklaştırmaması gibi sebepler etkili olmuştur... İslam öncesine ait; kadın-erkek yan yanlığı, köylü-şehirli ve okumuş- cahil farksızlığı, meclislerde saza ve söze yer verilmesi, kadınlı-erkekli zikirler ve semah törenleri gibi bazı inanışlara ve uygulamalara Bektaşilikte- Alevilikte olumlu bakılması Alevi- Bektaşî tekkelerine/ ocaklarına Türk insanının iltifatını ve yönelişini artırmıştır" (Küçük, 2009:135-136). "Bir kere kadın-erkek, okumuş-cahil, köylü-şehirli, yaşı-başı, yaşayışı ve alışkanlıkları ne olursa olsun herkes, tarikatların kapısını kolayca açabilmiş; tereddütsüz içeriye girebilmiştir. Buna karşı medrese, kahve, tütün, nargile vb. gibi keyif vericilere, kadın-erkek beraberliğine, saz-söz, zikir, samah vb. ayinlere ve güzel sanatlara, türbe ve mezarlık ziyaretlerine ve buralara adaklarda bulunulmasına ve

onlardan medet umulmasına ve diğer Kitab’a uymaz denilen halk alışkanlıklarına ve yaşayışına şiddetle karşı çıkarken, Bektaşî dergahları bunları son derece tabii karşılıyor; böylece zıtlıklar yaygın ve belirgin hale geliyordu” (Fırlı, 1994:183).

“Rumeli’de iskân ve siyaset döneminde fethedilen yerlerde yerli halka hoşgörü ile davranılarak onları kazanmak hedeflenmiş, bunda da başarı sağlanmıştır. Gelenlerin Bektaşî erenleri ile desteklenmiş olması daha da işi kolaylaştırmıştır. Benim araştırmalarımda Bektaşîliğin şu özelliğini gördüm: Bektaşî toplumu sadece Türk ve Müslümanlarla değil aynı zamanda kendi soyundan ve inancından olmayanlar ile kan bağı kurmayı düşünmemiştir. Bu, onun yüzyıllarca Balkanlarda özelliğini bozmadan yaşamasını sağlamıştır. Kendi soyu olarak kabul ettiğinde bile 7 nesil sayarak ve komşu kızını bile almayarak yaşamıştır. Trakya’da hâlen devam eden Bektaşî ve Bektaşî sürelerinde ve diğer Sünni toplumlarında da bu uygulama devam etmektedir” (Engin, 2010:375). “Ayrıca Trakya ve Balkanlarda Bektaşî ve Bektaşî sürelerinde kadının rızası olmadan erlerinin makam almazlar. Bu musahipsizler de kadın yola girmemiş, yani nasipsiz bile olsa mutlaka uygulanmaktadır. Bu kural yola hizmet için soyunan her er kişi için geçerlidir. Anadolu’daki inançlara tezat olarak Bektaşîlik anaerkindir. Kadına öncelik verilmesi ve onun ayırt edilmemesi bir töre hâlini almıştır” (Engin, 2010:372).

“Hacı Bektaş Veli’nin anlayışının “Bektaşîlik” olarak Anadolu’da tutunması ve Balkanlar’da taraftar bulması büyük oranda “Türk Töresi”ni aksettirmesine bağlanmaktadır. “Türk Kimliği”ni yaşatmaya imkân veren bu tasavvufî anlayışta kendisini bulan Türkler ve Türkler vasıtası ile Müslüman olan topluluklar tarafından kolayca kabul görmüştür” (Küçük, 2009:134). “Osmanlı Devleti Balkanlar’a geçince Bektaşî düşüncesinin eşitlikçi, insancıl özünden yararlanır. Bugün bile Balkan ülkelerindeki Bektaşî dergâhlarına Hristiyan halkın saygı duyması, işte bu düşünce genişliğinden kaynaklanmaktadır” (Aytaş, 2010:142). “Buna göre Bektaşîlik’te eski geleneklerden kalıntılar vardır. Bu kalıntılar yeni fethedilen yerlerde halkın onları kabul etmesini kolaylaştırıyordu. Bektaşîlik’te Senkretizm vardı. Oturduğu yerlerin geleneklerini alabiliyordu. Böylece Trakya ve Balkanlarda Bektaşîlik çok gelişti, tekkeler, zaviyeler kuruldu. Bektaşîlik yerleşik oldu” (Melikoff:2019).

Bektaşîlik nüfuz ettiği idari kadrolar sayesinde halka ulaşabilme imkanını artırmıştır. “XVIII. ve XIX. yüzyılda Arnavutluk ve Makedonya’da hüküm süren birçok paşanın Bektaşî tarikatına mensup olması Bektaşîlerin bu bölgelerde rahatça faaliyet göstermelerine ve paşaların desteğiyle tekkeler, zâviyeler ve türbeler inşa etmelerine sebep olmuştur” (Birge’den Akt; Kafkasyalı, 2016:218). Bu sayede geliştirdikleri etki alanını, bazen yerel olaylar içinde yer almaları sonucu kaybettikleri görülmektedir. Özellikle “1750’lerden sonra Bektaşîler Makedonya’da hızla birçok tekke kurmuşlar ancak babaların ve dervişlerin çeşitli tarihlerde meydana gelen Arnavut milliyetçileri tarafından yönetilen isyanlara katılmaları ve Balkan Bektaşîliğinin İslâm ve tasavvufun özünden tamamen uzaklaşması halk arasında onlara karşı bir tepki yaratmış ve tekkelerin terk edilmesine, mürşidlerin azalmasına yol açmıştır. Bu nedenle bazı Bektaşî tekkeleri boş kaldıktan sonra ya yıkılmış veya başka bir tarikat tarafından kullanılmıştır” (Kafkasyalı, 2016:218). “XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılda Arnavutluk

sınırları dâhilinde faaliyet gösterdiği tespit edebildiğimiz Bektaşî tekkeleri şunlardır: Kruya (Akçahisar) Hacı Yahyâ Baba Tekkesi, Berat (Arnavud Belgradı) Baba Aliço Tekkesi, Elbasan (İlbasan) Cefâî Baba Tekkesi, Fraşer Nasîbî Tâhir Baba Tekkesi, Gjirrokaster (Ergiri) Âsım Baba Bektaşî Tekkesi, Leskovik şehrinde Baba Âbidîn Bektaşî Tekkesi...” (Kafkasyalı, 2016:222).

Balkanlarda kurulan Bektaşî tekkelerinin listesine göz atıldığında Balkanlarda ne denli yayılma gösterdikleri daha iyi anlaşılabilir.

Yunanistan’da bulunanlar; Ahi Baba Tekkesi: Feres (Ferecik), Ali Baba Türbesi : Kandia/Kreta, Ali Baba Zaviyesi: Tsermen (Çirmen), Alikulu Tekkesi: Aydın/Agia, Aydın Baba Türbesi: Thessaloniki (Selanik) Binbiroklı Ahmet Baba Zav.: Tsermen (Çirmen), Elmalı Baba Zaviyesi: Tsermen (Çirmen), Emine Baba Tekkesi: Vodhorina/Joannina, Eski Baba Zaviyesi: Tsermen (Çirmen), Ferecik Tekkesi: Feres (Ferecik), Gazi Baba Türbesi: İneli, Gaziler Tekkesi: Feres (Ferecik), Hasan Baba Tekkesi: Rethymnon/Kreta, Hasan Şeref Baba Türbesi: Joannina/Epirus, Horasanlı Ali Dede Tekkesi : Iraklion (Kandia)/Kreta, Hüseyin ve Turabi Baba Türb.: Kontsa’da (Joannina’nın kuzeyinde), Hızır Baba Tekkesi : Makri, Kızıl Deli Sultan Tekkesi: Didymotichon (Dimetoka), Katerini’de bir Bektaşî T.: Aikaterini (Katerini), Kasım Baba Tekkesi: Kastoria, Kesrin Dergahı: Thessaloniki (Selanik), Memi Bey Sultan Türbesi ve Bucak Tekkesi: Kozani’de Köşeler ve Sofular köyü arasında Mustafa Gazi Türbesi: Chania/Kreta, Mümin Baba Zaviyesi: Tsermen (Çirmen), Mürsel Baba Zaviyesi: Tsermen (Çirmen), Otman Baba Zaviyesi: Tsermen (Çirmen), Piri ve Erbei Baba Türbe v. T.: Juma/Kozani, Saltık Baba Türbesi: Korfu, Sancaktar Ali Baba Türbesi: Toplitza/Kastoria, Sancaktar Dergahı: Thessaloniki (Selanik), Şahin Baba Tekkesi: Kupekli/Thessalien (Teselya’da), Trikkala’da bir Tekke: Trikkala/Thessalien, Turbali Sultan, Cafer ve Mustafa Baba Türbeleri ve T. : Rini’de (Veletinon ve Farsala arasında), Timur Baba Zaviyesi: Çirmen, Yaran Baba Zaviyesi: Çirmen, Yenişehir Dergahı: Mora.

Batı Trakya’daki Evros idare bölümündeki tekkeler; Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli): Didymotichon (Dimetoka), Gazi Ferhat Baba: Didymotichon (Dimetoka), Öksüz Baba: Didymotichon (Dimetoka), Aşağı Tekke: Mikroderio (Küçük Derbent) köyü, Gazi Hasan Baba: Sidiro (Demirören) köyü, Çilingir Baba: Haldini (İlanlı/Yılanlı), İbrahim Baba: Feres (Ferecik), Işıklar Nefes Baba: Loutros (İlica) köyünde, Sancaktar Baba: Makri (Miri) köyünde” (Türkan, 2013:150-151-152):.

“Akyazılı Sultan Bektaşî Tekkesi, Bulgaristan’daki en önemli Bektaşî tekkelerinden biridir. Balçık-Varna arasındadır. Tekke içinde Hafız Halil Baba olarak da bilinen Akyazılı Sultan Baba’nın türbesi vardır. Bu türbe Hristiyanlar tarafından Aya

Atanaş olarak da kabul edilmektedir (Şenuçak ve Karabela, 1998: 132). Akyazılı Sultan Tekkesi, Tekkeköy (Obroçişte)’de XVI. yüzyılda Akyazılı Sultan tarafından kurulmuştur” (Umaroğulları, 2017:467). “Hasan Demir Baba Tekkesi, Deli Orman Bektaşî Tekkesi, Timur Baba Tekkesi, Pehlivan Baba Tekkesi olarak da anılan Demir Baba Tekkesi; Razgrad ili Kemaller (İsperih) kasabasının 6 km batısında Mumcular köyü yakınlarında, XVI. yüzyılda Demir Baba tarafından kurulmuştur (Noyan’dan Akt; Umaroğulları, 2017:467). Bulgaristan’da kurulan diğer tekkeler şu şekildedir: Hasköy (Haskova) Otman Baba Tekkesi, Kıdemli Baba Tekkesi, Kızana Tekkesi, Niğbolu Ali Koç Baba Tekkesi, Şumnu (Şumen) Musa Baba Tekkesi, Voden Hüseyin Baba Tekkesi.

1.3.Bektaşîliğin Yasaklanması

Osmanlı Devleti döneminde bilgiler düzenli olarak not edilip belgelerin muhafaza edildiği bilinmektedir. Ancak bu durumun istisnai bir özellik gösterdiği nokta Bektaşîlerin belgelerinin bulunamayışı, eksikliği olmaktadır. Dolayısıyla kaynak yetersizliği ve sınırlılığından dolayı yapılan araştırmalarda zorluklar çıkarken doğru bilgiye ulaşmak da güçleşmektedir. Yeniçeri Ocağı’nın saldırıya uğraması ile Bektaşîlerin tekke ve zaviyelerinin de tahrip edilmesi, bilgi ve belgelerin ortadan kaldırılması görüşü bu durumu destekler niteliktedir.

Bektaşîlik, Yeniçeri Ocağı’nın kurulmasında arz ettiği önem ve buna bağlı olarak siyasi anlamdaki rolü ile oldukça dikkat çekicidir. Yine farklı dinleri ortak bünyede barındırabiliyor olması ile de günümüze kadar gelebilen bir öğreti olmuştur. Bektaşîliğin ortadan kaldırılması düşüncesi Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile birlikte yürütülmüştür.

“1826 tarihinde Sultan II. Mahmut tarafından yapılan ve adına tarih kitaplarımızın –ne hikmetse- “Vak’a-i Hayriye” dediği “Yeniçeri Ocağı”nın lağvı olayı vardır. Bir gece, Yeniçeri kışlası topa tutularak, asker imha edilmiş; kışlaya bitişik top fabrikaları da dahil olmak üzere her şey imha edilmiştir. O gece, evci olan, hasta, izinli veya firarda olan Yeniçeri askeri kurtulmuştur. Bu olaydan sonra, bunlar da doğruca, bağlı oldukları ‘tekke’ye, yani Bektaşî tekkesine sığınmışlardır. Asker elbiselerini çıkarmış, yerine sivil, Bektaşî dervişî elbisesi giymişlerdi” (Sezgin, 1996:81-82).

Bektaşî tarikatlarının Yeniçeri Ocağı’nın kapatılması ile ilişkisi sancılı bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Ancak Bektaşîlik, 1908 yılında Meşrutiyet’in ilanı ile çalışmalarına devam devam etmiştir. Bektaşîlik, çalışmalarını sürdürmeye 1925 yılında gerçekleşen Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması’na kadar resmi olarak devam edebilmiştir. Ancak, Bektaşîlik, belirtilen resmi nitelikli sürdürülmesinin dışında günümüze kadar oluşumunu devam ettirebilmiş ve insanları düşünsel yönden etkileyebilmiştir. Halen Balkanlarda Türklük bu tekke ve zaviyelerin çevresinde canlılığını sürdürmektedir.

Sonuç

13. ve 14. yüzyıllardaki Moğol baskısı, Selçuklu Devleti'nin içinde bulunduğu kargaşa vb. unsurlar göz önünde bulundurulduğunda Anadolu'da hareketliliğe değinmek gerekmektedir. Anadolu bu durumdan birçok olumsuz yönde etkilenmiştir. Bunlar; kargaşa, düzensizlik, çaresizlik gibi artırılabilir unsurlardır. Nişabur'dan Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli'nin karşılaştığı manzara bahsedilen bu olumsuzluklar olmuştur. Bektaşilik öğretisinin Anadolu ve Balkanlar'da bu denli etkili olmasının nedenleri arasında şüphesiz dönemin manevi/insani ihtiyaçlarına değinen öğretisi ilk sıralarda yer almaktadır. Bunun dışında Türk kültürünü merkeze alarak kendi öğretilerini sentezleyerek insanlara aktarım sağlaması da Bektaşilik öğretisinin benimsenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Hacı Bektaş Veli yaşadığı dönemde insanlar arasında ayırım yapmadan her kesimden insanı kucaklayan, hoşgörü ile yaklaşan bir tavrın sahibidir. İslamiyet ve Türk kültürüne uygun bir şekilde harmanlayarak oluşturduğu düşünsel sistemini Anadolu ve Balkanlara aşılmiştir. Geçmişten günümüze doğru gelindiğinde de bu düşünce sisteminin hala devam ettiği, insanlar arasında Bektaşilik aracılığı ile sürdürüle geldiği görülebilmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin düşünce sistemi, insan sevgisi aşılayan öğretiye dayandığı için insanların bir arada yaşamasını kolaylaştıran önemli bir unsur olmuştur. Bektaşilik sadece İslamlaşma hareketlerinin bir parçası olmasının dışında aynı zamanda ulaşılan yerlerin Türkleşmesinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

Hacı Bektaş Veli'nin Balkanlar'daki çalışmalarının geneline bakıldığında yönelimin sadece dini anlamda olduğu söylenemez. Hacı Bektaş Veli, insanların geçimini sağlamaları için toprak işlemenin üzerinde durmuştur. Bu sayede Balkanlar'daki yaşam şartlarını kolaylaştırma amacı ile iskanı genişletip yeni yerleşim alanları oluşturmuştur. İnsanı 'insan' olduğu için seven, kusurlarını görmezden gelen, din, dil, ırk ayırımı yapmadan herkesi kucaklayan bir hoşgörü ile dinin yayılımı ve düşünsel öğretilerinin aktarımını kolaylaştırmıştır.

KAYNAKÇA:

- Altınok, B. Y. (1998). *Alevilik Hacı Bektaş Veli Bektaşilik*. Ankara: Oba Kitapevi.
- Artun, E. (2013). Geçmişten Günümüze Kültürel Değişim ve Gelişim Sürecinde Balkanlarda Türkçe. *UDEK-Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı*, (s. 1-10). Tiran-Arnavutluk.
- Avşar, Z. (2017). Hacı Bektaş-ı Veli. D. D. Kara içinde, *Anadolu'da Bir Kurucu Akıl: Hacı Bektaş-ı Veli* (s. 19-27). Kayseri: İncir Yayıncılık.
- Aytaş, G. (2010). Hacı Bektaş Veli ve Thomas More'da Hümanizm. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*(55), 139-148.
- Birdoğan, N. (1992). Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi (Ocaklar- Dedeler- Soyağaçları). İstanbul: Alev Yayınevi.

- Çakmak, Y. (2015). Velayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli Bize Neyi Anlatır? Y. Ç.-İ. Gürtaş içinde, *Kızılbaşlık Alevilik Bektaşilik (Tarih- Kimlik- İnanç- Ritüel)* (s. 109-129). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Engin, R. (2010). Geçmişten Günümüze Trakya ve Balkanlarda Bektaşî ve Bektaşî Sürekleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*(55), 371-404.
- Eröz, M. (1977). *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*. İstanbul: Otağ Matbaacılık.
- Fırlı, E. R. (1994). *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik* (Cilt 3). Ankara: Selçuk Yayınları.
- Kafkasyalı, S. M. (2016). Balkanlarda İslam: Türkistan'dan Balkanlara - From Turkestan to the Balkans. *T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı inceleme-araştırma-dizisi*, 2(19).
- Korkmaz, S. (2001). Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli- Aralarındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri-. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (11), 325-355.
- Köprülü, F. (1993). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Cilt 8). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Küçük, A. (2009). Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik- Bektaşilik (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Melikoff, İ., “Alevi İslamcı olamaz”, Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/1998/05/27/entel/ent.html> 29.04.2019
- Ocak, A. Y. (1996). *Türk Sufiliğine Bakışlar* (Cilt 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öz, B. (1997). *Alevilik Tarihinden İzler*. İstanbul: Can Yayınları.
- Sezgin, A. (1996). *Alevilik Deyince*. İstanbul: Burak Yayınları.
- Bakırcı, N, Türkan, H.K. (2013). Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü ve Önemi. *Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*(1), 145-160.
- Umaroğulları, F., Çibik, H., T. (2017). Balkanlarda Bektaşilik ve Bektaşî Tekkeleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 458-481.
- Ural, S. (2013). Balkanların Din Motiflerinin Oluşmasında Ohri Şehrinin Yeri: Aziz Kliment, Aziz Naum Ve Sarı Saltık Örnekleri. S. Ü. Merkezi içinde, *Türk Tarihinde Balkanlar* (s. 163-176). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, G. (2015). Bektaşilik ve İstanbul'daki Bektaşî Tekkeleri Üzerine Bir İnceleme . *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*(45), 97-136.